

KRYTERIA POTENCJALNIE NIEPOPRAWNEJ FARMAKOTERAPII W GERIATRII

Agnieszka Neumann-Podczaska, Katarzyna Wieczorowska-Tobis, Edmund Grześkowiak

Drodzy Czytelnicy,

Oddajemy w Państwa ręce *Kryteria Potencjalnie Niepoprawnej Farmakoterapii w Geriatrii*, opracowane w oparciu o dostępne na świecie kryteria potencjalnych nieprawidłowości w leczeniu chorych starszych. Zostały one zaopiniowane przez zespół wybitnych ekspertów z dziedziny geriatrii i farmakologii i są pierwszą w Polsce, wyjątkową listą leków, których należy unikać u osób starszych, niezależnie od stanu klinicznego oraz w odniesieniu do istniejących schorzeń pacjenta.

Mamy nadzieję, że *Kryteria*, które dedykowane są przede wszystkim farmaceutom, staną się pomocnym narzędziem w ich codziennej pracy i przyczynią się do intensyfikacji rozwoju opieki farmaceutycznej nad starszymi pacjentami, a w efekcie do poprawy bezpieczeństwa leczenia farmakologicznego w geriatrii.

Agnieszka Neumann-Podizaska

Kierownik Projektu „Opieka farmaceutyczna w geriatrii”

Kryteria Potencjalnie Niepoprawnej Farmakoterapii w Geriatrii zostały opracowane w ramach Projektu „Opieka farmaceutyczna w geriatrii” finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki (grant KBN 6743/P01/2011/40 N N405 674340).

KRYTERIA POTENCJALNIE NIEPOPRAWNEJ FARMAKOTERAPII W GERIATRII

Agnieszka Rajska-Neumann, Katarzyna Wieczorowska-Tobis, Edmund Grzeškowiak

Opracowane w ramach projektu „Opieka farmaceutyczna w geriatricii”

(grant KBN 6743/P01/2011/40 N N405 674340)

Panel ekspertów opiniujących Kryteria:

Prof. dr hab. Tomasz Grodzicki – Krajowy Konsultant z dziedziny Geriatricii, Ordynator Oddziału Klinicznego Kliniki Chorób Wewnętrznych i Geriatricii *Collegium Medicum* UJ

Prof. dr hab. Barbara Bień – Konsultant Wojewódzki z dziedziny Geriatricii, Kierownik Kliniki Geriatricii UM w Białymstoku, Przewodnicząca Rady ds. Gerontologii przy Ministerstwie Zdrowia

Dr Jarosław Derejczyk – Konsultant Wojewódzki z dziedziny Geriatricii, Dyrektor Szpitala Geriatricznego w Katowicach

Prof. dr hab. Helena Makulska-Nowak – Kierownik Zakładu Farmakodynamiki, Warszawski Uniwersytet Medyczny

Prof. dr hab. Jerzy Brandys, Dr Agnieszka Skowron – Kierownik Pracowni Farmakoepidemiologii i Farmakoekonomiki Wydziału Farmaceutycznego *Collegium Medicum* UJ

**SUBSTANCJE LECZNICZE ORAZ ZŁOŻENIA LEKOWE PRZECIWWSKAZANE W GERIATRII NIEZALEŻNIE
OD STANU KLINICZNEGO PACJENTA**

LEKI DZIAŁAJĄCE NA UKŁAD SERCOWO-NACZYNIOWY	LEKI DZIAŁAJĄCE NA UKŁAD NERWOWY	LEKI DZIAŁAJĄCE NA PRZEWÓD POKARMOWY	LEKI DZIAŁAJĄCE NA UKŁAD MIĘŚNIOWO-SZKIELETOWY	LEKI DZIAŁAJĄCE NA UKŁAD ENDOKRYNNY
1. ASA* w celu kardioprotekcji >150 mg dziennie 2. metyldopa 3. rezerpina 4. krótkodziałająca nifedypina 5. β-bloker + werapamil 6. digoxin >125 µg dziennie (z wyjątkiem leczenia arytmii przedsionkowej)	1. stosowanie > 1 mies. długodziałających BZD* (chlordiazepoksyd, flurazepam, nitrazepam, klorazepat) lub BZD posiadających długodziałające metabolity (diazepam) 2. krótkodziałające BZD w dawkach dobowych: lorazepam >3 mg, oxazepam > 60 mg, alprazolam > 2 mg, temazepam >15 mg, triazolam > 0,25 mg) 3. stosowanie > 1 mies. neuroleptyków w celu nasennym	1. długotrwałe stosowanie* leków przeczyszczających działających drażniąco: bisakodyl, kora kruszyny amerykańskiej (<i>Cascara sagrada</i>), sennozydy, antrachinony z wyjątkiem jednoczesnego stosowania opioidów 2. olej mineralny (parafina)	1. indometacyna 2. długotrwałe stosowanie* pełnych dawek niselektywnych COX-inhibitorów z grupy NLPZ* o długim okresie półtrwania: naproxen, piroxicam 3. warfaryna+NLPZ	1. chlorpropamid 2. glibenklamid

7. ASA (kardioprotekcyjna dawka) w połączeniu z warfaryną bez antagonisty receptora H₂ (z wyjątkiem cymetydyny z uwagi na interakcję z warfaryną) lub IPP* 8. nieselektywny β-bloker u osób z POChP* <u>rzadko stosowane substancje:</u> 1. kwas etakrynowy (poza przypadkami oporności na stosowane dotychczas diuretyki) 2. metyldopa 3. ticlopidyna (za wyjątkiem p/wsk. do ASA, klopidogrelu, warfaryny/acenokumarolu ale tylko pod kontrolą parametrów morfotycznych krwi)	4. stosowanie > 1 tygodnia I generacji H₁-blokerów (difenhydramina, chlorfeniramina, prometazyna) 5. leki antycholinergiczne w celu leczenia pozapiramidowych efektów niepożądanych ze strony neuroleptyków 6. barbiturany (wszystkie z wyjątkiem fenobarbitalu) chyba że stosowane przeciwdrgawkowo 7. antycholinergiczne leki spazmolityczne: methocarbamol, oxybutynina (ostrożnie w przypadku oxybutyniny o przedłużonym uwalnianiu) 8. amitryptylina 9. tiorydazyna 10. TLPD* + opioidy lub Ca-blokery 11. metoclopramid > 4 dni	3. stosowanie IPP > 8 tyg. (za wyjątkiem szczególnych wskazań) 4. jednoczesne stosowanie klopidogrelu i omeprazolu (w tym samym czasie) <u>rzadko stosowane substancje:</u> cymetydyna		

* LEGENDA: ASA – kwas acetylosalicylowy, IPP – inhibitory pompy protonowej, BZD – benzodiazepiny, TLPD – trójcykliczne leki przeciwdepresyjne, NLPZ – niesteroidowe leki przeciwzapalne, POChP – przewlekła obturacyjna choroba płuc długotrwałe stosowanie – stosowanie > 2 tyg.

**SUBSTANCJE LECZNICZE PRZECIWWSKAZANE
W GERIATRII PRZY UWZGLĘDNIENIU STANU KLINICZNEGO PACJENTA**
(możliwe do oceny przez farmaceutę w aptece ogólnodostępnej)

SCHORZENIA UKŁADU SERCOWO-NACZYNIOWEGO	SCHORZENIA UKŁADU POKARMOWEGO	SCHORZENIA UKŁADU MIĘŚNIOWO-SZKIELETOWEGO	SCHORZENIA UKŁADU NERWOWEGO I NARZĄDÓW ZMYŚLÓW
1. diuretyki pętłowe jako leczenie I rzutu u pacjentów z nadciśnieniem tętniczym 2. diltiazem lub werapamil u pacjentów z niewydolnością serca III lub IV klasy wg NYHA 3. ASA* w dawce kardioprotekcyjnej u pacjentów bez wskazań ze strony układu sercowo-naczyniowego	1. Ca-blokery u pacjentów w przypadku przewlekłych zaparć trudno- lub niemodyfikowalnych za pomocą diety 2. ASA u pacjentów z chorobą wrzodową w wywiadzie (za wyjątkiem ASA w dawce kardioprotekcyjnej – wtedy stosować łącznie z antagonistą receptora H2 lub IPP*) 3. TLPD* u pacjentów z zaparciami	1. NLPZ stosowane >3 mies. w monoterapii choroby zwyrodnieniowej stawów lub RZS 2. długotrwałe stosowanie* NLPZ lub kolchicyny w przewlekłym leczeniu dny moczanowej, jeśli nie ma przeciwwskazań do allopurynolu 3. diuretyki tiazydowe u pacjentów z dną moczanową	1. stosowanie > 1 mies. neuroleptyków u pacjentów z zespołem parkinsonowskim i z chorobą Parkinsona 2. fenotiazyny u pacjentów z padaczką 3. TLPD u pacjentów z demencją i/lub jaskrą 4. metoklopramid u chorych z zespołem parkinsonowskim i z chorobą Parkinsona

4. amiodaron w trakcie terapii nadczynności i niedoczynności tarczycy	4. difenoksylat, loperamid w celu leczenia: biegunki niewiadomego pochodzenia i ciężkich zakażeń układu pokarmowego (przebiegających z krwawą biegunką, wysoką gorączką, objawami ogólnymi) 5. IPP u pacjentów z chorobą wrzodową w pełnych dawkach terapeutycznych stosowane > 8 tygodni 6. rozkurczowe leki antycholinergiczne (np. drotaweryna, hioscyjamina, pochodne <i>Atropa belladonna</i>) u pacjentów z przewlekłym zaparciem		5. antycholinergiczne leki działające na mięsień wypieracz pęcherza moczowego (oksybutynina, tolterodyna, propiwersyna) u pacjentów z demencją i/lub jaskrą 6. ipratropium w nebulizacji u pacjentów z jaskrą

SCHORZENIA UKŁADU MOCZOWEGO	SCHORZENIA UKŁADU ENDOKRYNNEGO	SCHORZENIA UKŁADU KRZEPNIĘCIA	SCHORZENIA UKŁADU ODDECHOWEGO
1. TLPD u pacjentów z przerostem prostaty lub retencją moczu w wywiadzie 2. NLPZ przy współistniejącej przewlekłej niewydolności nerek 3. antycholinergiczne leki działające na mięsień wypieracz pęcherza moczowego (oksybutynina, tolterodyna, propiweryna) u pacjentów z przerostem prostaty 4. α-blokery u mężczyzn z częstymi epizodami nietrzymania moczu*	1. β-blokery u pacjentów z cukrzycą, u których często występują epizody hipoglikemii (≥ 1 epizod w miesiącu) 2. estrogeny u pacjentów z nowotworem piersi lub chorobą zakrzepowozatorową w wywiadzie 3. estrogeny bez progestagenów u pacjentek niepoddanych zabiegowi histerektomii	1. ASA w dawce kardioprotekcyjnej u pacjentów z zaburzeniami krzepnięcia krwi 2. clopidogrel, dipirydamol, warfaryna u pacjentów z zaburzeniami krzepnięcia krwi 3. dipirydamol w monoterapii jako wtórna prewencja udarów	1. nieselektywne β-blokery u pacjentów z POChP* 2. teofilina w monoterapii POChP 3. kortykosteroidy stosowane ogólnie zamiast wziewnej kortykosteroidoterapii w terapii podtrzymującej POChP

* LEGENDA: ASA – kwas acetylosalicylowy, IPP – inhibitory pompy protonowej, TLPD – trójcykliczne leki przeciwdepresyjne, NLPZ – niesteroidowe leki przeciwzapalne długotrwale stosowanie – stosowanie > 2 tyg. częste epizody nietrzymania moczu – ≥ 1 epizod nietrzymania moczu dziennie
 POChP – przewlekła obturacyjna choroba płuc

Podwójne (wielokrotne złożenia) poszczególnych grup lekowych

Przykładowo dwa (lub więcej) jednocześnie stosowanych:

1. opioidów
2. NLPZ*
3. SSRI*,
4. ACE-I*

z wyłączeniem agonistów receptora β_2 (długo- i krótkodziałających u pacjentów z POChP* lub astmą)

Pacjenci z upadkami wywiadzie (≥ 1 upadek w ciągu ostatnich 3 miesięcy)

1. BZD krótko-, średnio- i długodziałające*
2. Trójcykliczne leki przeciwdepresyjne (imipramina, amitryptylina, doksepina)

Pacjenci z bólem

1. długotrwałe stosowanie silnych opioidów (morfina, fentanyl) jako leczenie I rzutu w bólu o nasileniu łagodnym do umiarkowanego
2. długotrwałe stosowanie* opioidów u pacjentów z przewlekłymi zaparciami bez jednoczesnego stosowania leków przeczyszczających
3. neurotymiki : amizepin , walproiniany – bez oznaczenia Na
4. przewlekłe stosowanie dużych dawek NLPZ u pacjentów ze skłonnością do krwawień

* LEGENDA: NLPZ – niesteroidowe leki przeciwzapalne, SSRI – inhibitory wychwytu zwrotnego serotoniny, ACE-I – inhibitory konwertazy angiotensyny, BZD – benzodiazepiny długotrwałe stosowanie – stosowanie > 2 tyg.

Dr n. farm. Agnieszka Neumann-Podczaska

☒ Katedra Geriatrii i Gerontologii, Uniwersytet Medyczny im. K. Marcinkowskiego w Poznaniu,
ul. Święcickiego 6, 60-781 Poznań ☎ (+48 61) 854 65 73 ✉ ar-n@wp.pl

Prof. dr hab. n. farm. Edmund Grześkowiak

☒ Katedra i Zakład Farmacji Klinicznej i Biofarmacji, Uniwersytet Medyczny im. K. Marcinkowskiego w Poznaniu,
ul. Św. Marii Magdaleny 14, 61-861 Poznań ☎ (+48 61) 852 90 58 ✉ grzesko@ump.edu.pl

Prof. dr hab. n. med. Katarzyna Wieczorowska-Tobis

☒ Katedra i Klinika Medycyny Paliatywnej, Uniwersytet Medyczny im. K. Marcinkowskiego w Poznaniu,
Os. Rusa 55, 61-245 Poznań ☎ (+48 61) 873 83 00 ✉ kwt@tobis.pl

Akademia **medycyny**